

LEERPLAN

PLASTISCHE OPVOEDING

(algemeen vak - lestijd: 2 uur per week)

Secundair Onderwijs – Iste graad – A-stroom

ingediend door: Federatie van Rudolf Steinerscholen in Vlaanderen vzw
lid van de European Council of R. Steiner-Waldorf Schools
p/a Kasteellaan 54
9000 Gent
09/233 04 06

datum: 31 mei 1998

Inhoud

1. Beginsituatie	2
2. Doelstellingen	3
2.1. Algemene doelstellingen	3
2.2. Leerplandoelstellingen	3
2.2.1. Eindtermen	3
2.2.2. Kennis en vaardigheden	4
2.2.3. Affectieve doelstellingen en attitudes	4
2.2.4. Therapeutische doelstellingen	5
3. Leerinhouden.....	6
3.1. Schilderen	6
3.2. Tekenen	6
3.2.1. Licht-donker-tekenen	6
3.2.2. Doorboringen	7
3.2.3. Perspectieftekenen	7
3.2.4. Tekenen naar aanleiding van vragen uit het periode-onderwijs	7
4. Minimale materiële vereisten	8
5. Methodologische wenken	9
5.1. Grootte van de groep	9
5.2. De tijd	9
5.3. Methodes	9
5.4. Evaluatie	9
6. Bibliografie	11

1. Beginsituatie

In de Rudolf Steinerpedagogie sluiten de eerste twee jaren van het secundair onderwijs zeer nauw aan bij de basisschool. Hoewel de klasleraar de centrale pedagogische rol blijft opnemen in de eerste graad van het secundair onderwijs, zal het vak plastische opvoeding meestal door een vakleerkracht worden onderwezen, in tegenstelling tot de gewoonte in de basisschool, waar de klasleerkracht zelf de plastische opvoeding verzorgt.

De centrale vraag blijft echter: wat moet men de leerlingen aanbieden zodat aan hun (bij hen doorgaans onbewuste) ontwikkelingsnoden en -behoeften wordt tegemoet gekomen?

Vanaf de zesde klas van de basisschool ontstaat bij de leerlingen een steeds grotere nood aan *causaliteit*, aan logische verbanden, kortom, aan een *nuchtere* kijk op de wereld. Deze tendens zet zich door in de eerste graad van het secundair onderwijs.

De eerste graad van het secundair onderwijs is ook de tijd van krachtige *psychische stuwingen* en grote *sociale veranderingen*. Het is een turbulente tijd voor de jongeren: ze beschikken nog niet over de vermogens om deze psychische en sociale omvormingen te beheersen (die komen pas later vrij, in de puberteit).

Een andere belangrijke eigenschap van deze leeftijdsfase is het willen innemen van en het zoeken naar eigen of andere *standpunten* t.o.v. ideeën, mensen, ... de wereld.

Ten slotte treedt er bij de kinderen in die maalstroom van fysieke en psychische veranderingen meer of minder een *chaotisering* op: stunteligheid, rommelig schrift (overgangsfase), wanorde in daden, gevoelens en gedachten zijn er het gevolg van (en vice versa).

Op al deze noden en vragen kunnen activiteiten binnen de plastische opvoeding zeer goed inspelen, zodat deze leeftijdsfase door zo'n vak passend begeleid, gestimuleerd en geholpen wordt.

In de lagere school verwierven de leerlingen qua *plastisch/kunstzinnige vaardigheden* reeds heel wat: vooral het gevoel en de fantasie werden ontwikkeld en doorgaans bestaat er bij de leerlingen een innerlijke beeldenrijkdom. Ook het 'vertellende' aspect dat tekenen en schilderen kan realiseren, is meestal vertrouwd.

Wat *technieken* betreft, mag men verwachten dat de meeste leerlingen goed het (specifiek Steinerschoolse) nat-in-nat-schilderen beheersen, maar ook het werken met waskrijt, kleurpotloden, pennen en houtskool.

Er wordt verwacht dat er een grote openheid bestaat voor het kunstzinnige: de leerlingen moeten vlot nieuwe technieken en opgaven kunnen assimileren of eigen wegen zoeken ter realisatie.

2. Doelstellingen

Het doel van de lessen P.O. is steeds *begeleiding* van de ontwikkelingsprocessen van de leerlingen. Verschillende aspecten kunnen daarbij onderscheiden worden: cognitieve, affectieve, volitieve en therapeutische.

Een ander doel is ook (hulp bij) diagnostiek: de leerkracht leert door de waarneming van de kunstzinnige processen en resultaten van de klas de leerlingen beter kennen; het wezen van een kind openbaart zich daarin vaak heel openlijk en diepgaand. Voor deze doelstelling bestaan er adequate methodes en dito literatuur (zie hoofdstuk 5). Uit een betere kennis van de leerling vloeit normaliter een betere begeleiding voort (lessen zelf, klassenraden, ...).

Boetseren wordt beoefend tijdens het hoofdonderricht (als methode bij de hoofdvakken) of als onderdeel van een werkstuk (jaarwerk bv.). Het kan echter ook – wanneer de leerkrachten dit noodzakelijk achten – een plaats krijgen binnen de lessen P.O.

2.1. Algemene doelstellingen

- opbouwen van het causale denken;
- ordening en objectivering van de subjectieve gevoelswereld;
- het innemen van een (vaak eigen of uniek) standpunt t.o.v. de wereld;
- het procesmatige scheppen;
- verdieping van de gevoeligheid voor de plastische middelen (i.v.m. de gestelde thema's);
- verdere ontwikkeling van de zintuiglijke vermogens (vooral kleurperceptie, lichtperceptie, evenwichtszin, bewegingszin en tastzin);
- verdere ontwikkeling van zin voor harmonie, schoonheid en stijl;
- aanleg van het vermogen tot kritisch oordelen (zowel m.b.t. het eigen als tot ander kunstzinnig werk) – hieraan moet wel steeds *positiviteit* gekoppeld zijn (dit kan op verscheidene manieren);
- verwerven van de nodige kunstzinnige vaardigheden;
- versterken van het doorzettingsvermogen.

2.2. Leerplandoelstellingen

2.2.1. Eindtermen

In wat volgt wordt door middel van een nummertje bij de doelstellingen aangegeven met welke eindtermen de hier opgesomde doelstellingen overeenstemmen. Hierbij verwijzen we naar de nummering van de door de Rudolf Steinerscholen ingediende eindtermen krachtens het Besluit van de Vlaamse Regering van 20 juni 1996, bekrachtigd bij Decreet van 24 juli 1996.

We vermelden bij de nummers van de eindtermen geen vak indien deze eindtermen onder het hoofdstuk 'plastische opvoeding' vallen. Indien er in het vak Plastische opvoeding eindtermen worden gerealiseerd uit andere vakken, wordt door middel van een afkorting naar dit vak verwezen.

2.2.2. Kennis en vaardigheden

De leerlingen

- kunnen gericht kijken en hun kijkervaring toetsen aan reeds verworven kennis, vroegere ervaringen of eigen fantasie;¹
- kunnen de functies van aangeboden beeldtaal waarnemen en vergelijken;²
- kunnen verschillende beeldaspecten identificeren;³
- kunnen onder begeleiding verschillende methoden en technieken functioneel gebruiken;⁵
- kunnen onder begeleiding tot een expressieve weergave komen waarbij de beeldaspecten, de techniek en de materialen op een verantwoorde wijze in hun persoonlijk werk worden geïntegreerd;⁶
- kunnen verwoorden dat hun visuele beleving beïnvloed wordt door stemming, voorkeur of vooroordeel;⁷
- kunnen hun eigen beeldend werk naar inhoud en vorm toelichten;⁸
- weten dat er een grote diversiteit van beeldcreaties bestaat, o.a. wat doelgerichtheid en consumptiegerichtheid betreft;⁹
- kennen de aard en mogelijkheden van de verschillende materialen die worden gebruikt (papier, verf, tekenmateriaal, ...);¹⁰
- kennen de aard en mogelijkheden van de verschillende technieken die worden gebruikt (aquarel, houtskool, inkt, ...);¹¹
- hebben doorzicht in licht- en schaduwwerkingen bij (relatief) eenvoudige situaties met eenvoudige volumes (bv. gericht licht op kubus, bol, ..., gebouwen, landschap, ...);¹²
- hebben doorzicht in de elementaire perspectiefwetten (lucht-, kleur-, lijnperspectief);¹³
- verdiepen hun kennis van de waargenomen objecten en situaties;¹⁴
- verdiepen hun kleurkennis;¹⁵
- verdiepen hun kennis omtrent gestelde thema's (bv. bij het schilderen: weersomstandigheden, een volk, ...);¹⁶
- eventueel: hebben kennis van enkele lettertypes en bijhorend materiaal.

2.2.3. Affectieve doelstellingen en attitudes

De leerlingen

- ontwikkelen een innerlijke verbinding met de opgaven, met het kunstzinnig schepingsproces;
- ontwikkelen liefde voor het *doen* (verbinding met de handeling kwalitatief verbeteren);²¹
- leren gemoedstoestanden objectiveren door het zich inleven in de gestelde thema's: kunstzinnig werken betekent een intensieve verbinding met gestelde thema's die een gevoelslading bevatten; er ontstaat een objectieve emotionaliteit die door de schepper (i.c.

- de leerling) wordt waargenomen; hierdoor kan er een ordening (objectivering) van de subjectieve emotionaliteit ontstaan;
- leren objectief kijken, onafhankelijk van hun eigen gemoedstoestand;⁴
 - leren bij alle opgaven meevoelen met de wetten van licht, kleur, perspectief, ..., zelfs met de 'kwaliteit' van een letter bv.;
 - leren beseffen wanneer 'de juiste graad van afwerking' is bereikt;²²
 - ontwikkelen orde en netheid (wat nodig is m.b.t. techniek en onderwerp);²³
 - versterken hun doorzettingsvermogen;²⁴
 - leren beheerst en gericht werken;²⁵
 - ontwikkelen interesse voor de creaties van anderen in de groep;
 - leren kijken naar de creaties van anderen in de groep en leren luisteren naar de evaluatie ervan;¹⁷
 - leren zich kritisch opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen;¹⁸
 - leren kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen aanvaarden en verwerken;¹⁹
 - leren zich expressief uiten.²⁰

2.2.4. *Therapeutische doelstellingen*

Dit zijn doelstellingen-op-de-achtergrond of doelstellingen-volgens-noodzaak.

Doordat het beoefenen van kunstzinnig werk zich steeds beweegt tussen chaos en vorm, is het heel goed mogelijk om in de P.O.-lessen speciale aandacht te besteden aan leerlingen die extreem naar het ene of naar het andere neigen.

Het opvoeden tot een volledig ontwikkelde persoonlijkheid betekent in onze tijd ook een *helen* na beschadigingen en een uitbalanceren van de krachten. In een moderne pedagogie moet het therapeutische werken een *afgemeten* aandacht krijgen (louter 'therapeutisch oefenen' zou erg fout zijn!). Hierover bestaat binnen de beweging van Rudolf Steinerscholen reeds een ruime ervaring, alsook literatuur (zie hoofdstuk 5).

3. Leerinhouden

3.1. Schilderen

Door de nat-in-nat-schilderwijze, maar ook door het sluiëren (aquarel) kan een behoedzaam creatief proces ontstaan waardoor de leerlingen hun psychische krachten veelzijdig kunnen oefenen. Volgens noodzaak kunnen soms andere technieken en werkwijzen toegepast worden. Enkele passende thema's (de lijst is niet exhaustief):

- allerlei weersgesteldheden (evt. als ontwikkelingsreeksen op te vatten);
- stemmingen of beelden van een klimaat;
- stemmingen of beelden van een land of een werelddeel;
- volkeren en rassen: kop, kledij, ...;
- types: temperamenten, bv. als stemming, als portret, als karikatuur, ...;
- vrije, evt. abstracte perspectiefoefeningen (licht-donker / warm-koud / contrast-overgang / ...);
- lucht- en driekleurenperspectief (landschap);
- landschappelijk: biotopen, stadsbeeld, industrieel landschap, agrarisch gebied, ...

3.2. Teken en

3.2.1. Licht-donker-tekenen

- Materiaal: houtskool, krijt, ...
- Mogelijke thema's:
 - licht- en schaduwleer vanuit de verbeeldingskracht: eenvoudige voorwerpen (bol, kegel, ...);
 - licht- en schaduwleer naar de waarneming, met eenvoudige voorwerpen of naar grote meesters;
 - toepassing in doorboringen en perspectieftekeningen (zie 3.2.2. en 3.2.3.).
- Technisch:
 - oefenen van verschillende werkwijzen:
 - arceren;
 - houtskool;
 - krijt;
 - ...

3.2.2. Doorboringen

- Koppeling van het technische aan het schone:
 - vanuit de verbeelding schetsen en licht-donker uitwerken, bv. staaf door kegel;
 - gelijkaardige opgaven vanuit de waarneming (bv. bout en moer, eenvoudige machine-onderdelen, ...).

3.2.3. Perspectieftekenen

Dit volgt normaliter op het voorgaande.

- Licht-donker: luchtperspectieven van eenvoudige landschappen (bv. hoog op de bergen, auto's in de mist, ...);
- Lijnperspectief: van eenvoudig (bv. perspectivische tweedeling) naar complex (bv. volledig uitgewerkt interieur), af te werken als lijntekening (sec), met schaduwwerkingen, met kleur, ...;
- Naar de waarneming (zowel binnen als buiten).

3.2.4. Tekenen *n.a.v. vragen uit het periode-onderwijs*

Voorbeelden:

- affiche voor het toneel van de klas;
- tekenen van een mensengestalte op eenvoudige en fantasierijke wijze;
- tekenen van dieren;
- geometrie: helder en schoon uitgewerkte geometrische patronen (bv. vlechtwerk van pentogrammen);
- lettertekenen, bv. een strakke opbouw vanuit het Romeins schrift (potlood + pen en inkt), afwisselen met expressief lettertekenen in vrijere grafische technieken (bv. expressieve initialen, passende letters voor een product, enz.). Al naargelang de noodzaak ook: andere historische letters (gotisch, humanistisch, ...);
- vormtekenen.

Naargelang de aard van de leerlingengroep kunnen allicht vele variaties of ook wel volledig andere thema's en technieken noodzakelijk blijken. De basis voor de keuze die de leerkracht maakt, blijft: een levende menskunde (met ontwikkelingspsychologie) én waarneming van de actuele behoefte.

4. Minimale materiële vereisten

Wanneer de klas ruim en licht genoeg is en er stromend water aanwezig is, kan er – zeker met kleinere groepen – in de eigen klas gewerkt worden. Dit bevordert de voortzetting van de pedagogie uit de basisschool: niet te veel specialisme, maar een all-round-eigen-wereld.

Bij bepaalde (bv. grotere) opgaven kan het werken in het P.O.-lokaal (dat vereist is voor de hogere graden) een noodzaak zijn.

Wanneer er in de eigen klas wordt gewerkt, moet er wel voldoende bergruimte zijn voor een basisuitzet teken- en schildergerief voor de groep(en).

Het is aanbevelenswaard dat de school zelf al het teken- en schildergerei ter beschikking stelt, inclusief het papier. De gebruikte materialen zijn immers van groot belang om de gewenste leerdoelen te bereiken.

5. Methodologische wenken

5.1. Grootte van de groep

In de eerste graad van het secundair onderwijs is een sterk geïndividualiseerde aanpak meestal geen noodzaak. De klas of klasgroep wordt nog graag als groep geleid voor een vak als P.O. Niettemin zal assistentie (bv. van de klasleraar) noodzakelijk zijn wanneer met volle klassen moet worden gewerkt. Op deze leeftijd zijn groepen tot ± 15 leerlingen goed door de vakleraar alleen te begeleiden.

Hoe ouder de leerlingen worden, hoe sterker het individualiseringsproces intreedt, hoe meer tijd er aan enkelingen moet worden besteed en hoe kleiner de groepen horen te zijn.

Elke groep heeft een heel eigen *groepsdynamiek* en groeps capaciteit. Daarom vraagt elke groep een andere werkwijze, vaak andere onderwerpen, andere accenten.

5.2. De tijd

In de eerste graad van het secundair onderwijs hoeft een vak als P.O. nog niet periodisch ingericht te worden, zoals dat in de hogere graden wél het geval is. Een wekelijkse, ritmische herhaling door heel het jaar geeft het juiste gewicht aan dit vak.

Verder moeten de uren P.O. aaneensluitende blokjes van twee lessen vormen. Zeker voor het schilderen is dit een must.

5.3. Methodes

Het is de vrijheid en de verantwoordelijkheid van de leraar om met de in hoofdstuk 3 beschreven leerinhouden de leerplandoelstellingen te verwezenlijken. De methodes die daarbij gebruikt kunnen worden, zijn zo talrijk en verscheiden dat we hiervoor verwijzen naar de bestaande vakliteratuur.

5.4. Evaluatie

a. evaluatie door leerlingen

- besprekingen van het gepresteerde werk:
 - klassikaal georganiseerd
 - individueel gesprek leerkracht-leerling

b. evaluatie door de leerkracht

- de leerkracht evalueert voor zichzelf de bewust gestelde doelstellingen (zie hoofdstuk 2)

c. getuigschrift

- ouders en leerlingen krijgen de evaluatie van de P.O.-lessen op papier (bijvoorbeeld met Kerstmis en met het schooljaareinde): hierin wordt vooral de evolutie van de leerling precies toegelicht
- ook hier liggen de criteria in de doelstellingen (zie hoofdstuk 2)

6. Bibliografie

6.1. In verband met de achtergronden voor plastische opvoeding in de Rudolf Steinerschool

CARLGREN, *De Vrije Scholen*.

GOETHE, J.W., *Kleurenleer*, Vrij Geestesleven, Zeist.

HEBING, J., *Lebenskreise - Farbenkreise*, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart.

HEBING, J., *Welt, Farbe und Mensch*, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart, 1983.

MÄCKLER, A., *Lichtoffene Farbigkeit*, Novalis Verlag, Schaffhausen.

STEINER, R., *De kleuren*, Vrij Geestesleven, Zeist.

STEINER, R., *Licht en duisternis*, Vrij Geestesleven, Zeist.

STEINER, R., *Over kunst*, Vrij Geestesleven, Zeist.

STEINER, R., *Das Wesen der Farben*, Verlag der Rudolf Steiner Nachlassverwaltung, Dornach (GA 291).

STEINER, R., *Farbenerkenntnis*, Verlag der Rudolf Steiner Nachlassverwaltung, Dornach (GA 291a).

-, *Blik in de Vrije School*.

6.2. Met directe aanwijzingen voor de pedagogische praktijk

BRUIN, D., LIGTHART, A., *Schilderen op de Vrije School*, 1993.

JÜNEMANN, M., WEITMANN, F., *Der künstlerische Unterricht in der Waldorfschule (Malen und Zeichnen)*, Verlag Freies Geistesleben, Stuttgart.

KUTZLI, *Formenzeichnen*.

6.3. Met therapeutische gezichtspunten

HAUSCHKA-STAVENHAGEN, M., *Kunstzinnige therapie*, Vrije Geestesleven, Zeist.